

Milica Mirković

ISKUŠENJA I ISKUŠAVANJA GRANICE

(Mirko Demić: *Molski akordi, Agora, Zrenjanin, 2008*)

Svojom najnovijom knjigom Mirko Demić priređuje čitaocima *Concerto grosso* (kako stoji u podnaslovu) u jedanaest stavova i dosledno u molskom tonalitetu. Otvarajući njegovu zbirku kratke proze, čitalac će zakoračiti na trusno područje istorijskih preloma, ratnih sukoba, emotivnih, duhovnih i društvenih slomova i ožiljaka koji za njima ostaju. Akteri Demićevih priča, pripovedači, učesnici i svedoci, bilo da pričaju ili pišu svoja sećanja i ispostve, bilo da glume ili posmatraju, ili čute svoju muku i tugu, kao u nekoj koncertnoj dvorani, operi ili pozorištu, uvek se trude da prekorače „rampu“, zamišljenu ili stvarnu granicu, kako prema publici, tako i u sopstvenom vremenu i okruženju.

Ključni pojam svih priča u *Molskim akordima* jeste granica, međa koja deli junake od ostalog sveta, od bližnjih, porodice, sunarodnika, suvremenika. Granicu nameću istorijske i političke prilike, ali i nerazumevanje, netrpeljivost, uskogrudost, strah i otuđenje, a ti okovi sputavaju Demićeve junake više no fizičke barijere, tamničke rešetke i zidovi duševne bolnice. Sve priče objedinjene su širim tematskim krugom unutar kojega se grupišu nekoliko motivska jezgra, kao varijacije dominantnog problema – granice, s punim potencijalom raznolikosti koju taj pojam i njegovi pojavni oblici nose.

Demićevu zbirku, poput rama, obrubljuju priče hronotopski situirane u milje nedavnih ratova na našim prostorima, s izvesnim impulsima hiršćanske simbolike, i u oba slučaja reč je o preplitanju sakralnog i oskrvnuća, ali su pravci njihovog međusobnog delovanja suprotni. Naime, u uvodnoj priči pod naslovom „Jesus Nazareus Rex Iudaeorum“, nakon uvoda koji oslikava ratne okolnosti i izvitoperene aktere bratoubilačkih sukoba u kojima se bude najmračniji porivi, a urušava svaki smisao i sistemi vrednosti, dinamični dijalog začinjen crnohumornim dosetkama dočarava bogohulno rukanje statui Hrista skinutoj s krsta. Ta slika priziva novozavetne predstave uz inverziju vremenskog sleda događaja, naglašavajući iščašenost i izobličenosť ljudske surovosti, suprotstavljajući bezdušno ismevanje jevanđeljskom oplakivanju mrtvoga sina Božjeg koji se žrtvovao za sav ljudski rod, pa i za svoje mučitelje i za grešno potomstvo koje ga blati sve do naših dana. Završna priča (ne računajući „Kadencu“, dodatak koji suštinski odudara od tkiva ostalih tekstova, iako se na njih odnosi) takođe je svedočanstvo iz prethodnog rata, ali je mesto pripovedača svedoka-učesnika ovde zauzeo svedok-posmatrač oličen u portretu starca na fotografiji na zidu. Time je postignut zanimljiv efekt pogleda s druge strane, s onog sveta, potrta je i prostorna i vremenska granica, nemi svedok je prozborio, preci se nastavljaju u potomcima i život se ne gasi uprkos stradanjima i haranju, užasima rata.

Izuzimajući okvirne priče, tekstovi u Demićevoj zbirci nisu grupisani prema izrazitijim kriterijumima (uži motivski krug, slični junaci), već se nižu u hronološkom poretku po vremenu zbivanja u svakom od njih. Budući da je zajednički imenitelj svih ovih priča politički

kontekst, čak uslovljenost sudbine junaka političkim strujanjima, Demić je svojom knjigom obuhvatio oko vek i po srpske, odnosno jugoslovenske književnosti, od revolucionarne 1848. do nedavnih građanskih ratova i uličnih protesta na samom kraju XX stoleća. Jedan od dominantnih motiva ovih priča jeste i preispitivanje ličnog odnosa junaka prema otadžbini, naciji kojoj pripada i zajednici u kojoj živi, a ti problemi prelomljeni su kroz likove književnika, državnika, ali i običnih ljudi na koje se obrušila lavina političkih previranja. Za razliku od političkog kruga, koji s naših prostora iskoračuje jedino prema Rusiji, krug literarnih doziva Demićeve zbirke mnogo je širi i priziva, bilo kroz aluzije i motive u samim pričama ili kroz moto kojim otpočinje većina priča, kako antičke i biblijske tekstove, tako i pisce poput Vajlda, Helderlina, Čehova, do Gombroviča, Pesoe i Kiša.

Likovi *Molskih akorda* uvek su u nekoj vrsti rasepa, moralnog ili duševnog, sputani društvenim okolnostima ili sopstvenom nemoći, zanesenjaštvom ili čežnjom, ili su pak izolovani, izopšteni i odbačeni ili svojevoljno povučeni do granice samoponištenja. U prelovnim trenucima svako od njih doživljava spoznaju bezizlaznosti, trežnjenje od ideala, slom vrednosti, pa i slom živaca. Stigmatizacija i marginalizacija, iako dve suprotne krajnosti, podjednako sigurno vode ka nepoželjnosti, odbačenosti i sputanosti, a znani i neznani junaci ovih priča, okovani dužnošću, ideologijom, neprilagođeni poželjnim modelima mišljenja i istupanja, rastrzani između sopstvenih osećanja i nametnutih uloga, zatočeni u kaznionama i ludnicama, pokušavaju da iskorače iz te teskobe. Neki od njih izlaz traže u paralelnim svetovima izborom po srodnosti s duhovima iz drugog vremena, s kojima ih veže umetnička i intelektualna bliskost, ali i slična sudbina u okruženju koje ih ne razume, ponižava i odbacuje (Petar Kočić i Sava Mrkalj, te Dušan Srezojević i Fridrih Helderlin u „Molskim akordima“). Drugi su izgnanici koji teže da se utope u novu sredinu, da zatru svoj identitet koji ih izdvaja i obeležava, žele da se izgube u masi, da ćutanjem ili pisanjem ponište sebe, a tako i svoju gorčinu („Nomen nescio“, „Žitije Nikole Čučkovića“, „Luk i voda“). Bilo da igraju političke priče („Život je predstava za druge“) ili pričaju političke igre, zalučeni ili ludi, svesno ili nesvesno odnarođene patriote (Ignjatović, Omer-paša Latas, Adam Pribićević), na kraju svi oni ipak ostaju ničiji, nikada potpuno ukorenjeni ni u narod, ni u politiku, ni u književnost (Ignjatović, Srezojević, Koder). Jedino je nesreća, tuga i patnja siguran put za sve, i samo se granice bola ničim ne mogu prevazići.

Pokušaj prelaska granice uočljiv je i na formalno-kompozicionom planu Demićevih priča. Opredeljujući se za kratku prozu, pisac se trudi da na nevelikom prostoru ostvari što veću raznolikost narativnih postupaka, nastojeći da relativno jednostavno, jasno kazivanje, neopterećeno stilskim bravurama, osveži neobičnim pripovedačkim pozicijama i formama naracije. Tako su se u ovoj zbirci našle ispovesti u obliku dnevničkih zapisa ili uhvaćene u svesti junaka, bez beleženja, prećutne ili otvorene mistifikacije pisama, priče u kojima dominira dijalog, koji ponekad doprinosi dramskoj napetosti ili iskazuje dileme i suštinske stavove junaka. Pozicija pripovedača varira se u širokom luku od ličnih ispovesti u ja-formi, množinskih oblika u kazivanju svedoka-učesnika, preko epistolarnih ili dijaloških obraćanja drugom licu, do stanovišta sveznajućeg naratora ili oneobičenog posmatrača-paciensa u vidu uramljenog portreta. Ukoliko sâm pripovedač nije i glavni junak priče, vrlo se često među njima uspostavlja veza, bilo srodnička ili sunarodnička, satrpetna ili suparnička. Možda su među najuspelijima upravo odnosi srodnosti po izboru među piscima različitih epoha,

čak kultura i jezika, ali bliskih duhom, talentom i stradalničkom sudbinom, kao i izokrenuta perspektiva svedočenja fotografije pretka o docnijim zbivanjima i viđenje potomaka iz vizure onostranog, zagrobnog, zagraničnog.

Uza sve težnje da se prekorače i ponište nasleđene i nametnute granice, tematske, strukturne, žanrovske i poetičke, Demiću ne polazi uvek za rukom da savlada ograničenja i uzleti ka vrhuncima savremenog proznog stvaralaštva. Ta pomanjkanja, reklo bi se, nisu posledica zanatske neveštosti ili nedostatka svežine ideja, jer pisac ume da iznenadi i zadrži pažnju kako smenjivanjem različitih narativnih postupaka, tako i zanimljivim izborom motiva i uočenim intertekstualnim dozivima. Osnovna slabost Demićeve proze jeste njegova lična stvaralačka nesigurnost u snagu svog izraza, koja se ponakad graniči s nepoverenjem prema čitaocima, pa stoga često pretrpava tekstove nepotrebnim objašnjenjima, rasvetljavanjima aluzija, metafora, zapadajući u praznu raspričanost. Upravo je „Kadenca“, koja zaključuje piščev veliki koncert kratke proze, najslabija karika knjige, izlišan disharmonični dodatak koji sužava upućivačko polje priča na one konkretne junake, motive, odnose i značenja koja je autor imao na umu stvarajući ih. Saznanje o tome „šta je pisac hteo da kaže“ ograničava čitaoce i umanjuje snagu i vrednost inače solidne i interesantne proze. Borhesovski manir nije se uspešno nakalemio na Demićeve priče umnogome različite prirode i inspiracije.

Mada je poslužio kao plodno motivsko jezgro i još jedan od vidova konkretizacije pojma granice, međusobni odnos književnosti i politike, u izvesnom smislu, ipak opterećuje ovu prozu. Iako nema neangažovane književnosti, posebno u burnim vremenima i na prostorima stalnih previranja, teško je u tome naći pravu meru, a gotovo dosledno insistiranje na uplivima političkih činilaca u literarna strujanja u opsegu proze Demićevog stvaralačkog daha i dometa nije najjača strana priča. Presudni kvalitet njegovih *Molskih akorda* jesu univerzalne ljudske dileme, problem nerazumevanja okoline za posebnog, nadarenog pojedinca, osećanje nepripadanja, iskorenjenosti, nemogućnost (u smislu nemoći, ali i nehtenja) prilagođavanja, pokušaji potiranja, zatiranja prošlosti i neizbežnost sećanja i pamćenja, kao i promišljanje smisla, svrhe i snage umetničkog stvaranja.

Ukupni utisak o proznom koncertu Mirka Demića i njegovim pokušajima da uskladi oscilacije na osetljivoj granici književnosti i vanumetničkih elemenata ostaje u senci pojedinačnih uspelih priča kojima piscu polazi za perom da uskomeša ustaljeni poredak, da pomeri međe i uglove posmatranja. Ipak, utisak o kvalitetu i snazi kompozicije umnogome zavisi i od nadahnuća interpretacije, sluha i osetljivosti umetničkog nerva čitalaca. Mirko Demić je molskim minijaturama istupio na „rampu“, i potrebno mu je samo malo više pouzdanja u snagu sopstvenog izraza i poverenja u literarni senzibilitet publike pa da njegova proza prevaziđe granicu.